

PROPOZIČNÍ SÉMANTIKA WALTERA BURLEYHO

JAKUB VARGA, Katedra filozofie, Filozofická fakulta, Ostravská univerzita v Ostravě, Ostrava, ČR

VARGA, J.: Walter Burley's Propositional Semantics
FILOZOFIA 71, 2016, No. 6, pp. 474-486

This article deals with Walter Burley's (1275 – 1344) propositional semantics. Its aim is to examine his notion known as *propositio in re* (i.e. *real proposition*). All his relevant texts written between 1297 and 1337 are taken into account, first of all his commentaries on Aristotle's *Categories*, *On Interpretation* and *Posterior Analytics*. This study is divided into three parts: in the first one an old controversy concerning the subject of logic is mentioned, as well as Burley's own answer to it; the second part sheds light on Burley's early articulation of his propositional theory; the final part focuses on the definitive explanation and justification of this theory from his last commentary on the *Ars vetus* from 1337.

Keywords: Epistemology – Medieval logic – Propositional semantics – *Propositio in re* – Realism – Theory of signification – Walter Burley

Úvod. Problémy a otázky týkající se přirozenosti a statusu propozic jakožto primárních nositelů pravdivostní hodnoty stály v ústředí zájmu filosofů po staletí přinejmenším už od dob filosofického působení Platóna. Přestože nepochybně docházelo k značným změnám v terminologickém aparátu, jehož prostřednictvím byly tyto problémy uchopovány a řešeny, ony samotné zůstávaly po celou dobu stejné. Totéž už ovšem nelze říci o pokusech o jejich vyřešení, jichž se v průběhu dějin filosofie objevilo značné množství.¹

Do diskuse přispěl svým řešením i Walter Burley, který byl patrně jednou z nejvýznamnějších postav stojících za oživením zájmu o danou problematiku, k němuž došlo v první polovině čtrnáctého století.²

Tento článek si dává za cíl prozkoumat jeho propoziční sémantiku a především to, co v některých svých dílech označil jako *propositio in re*. Ústřední otázka tohoto textu je tedy následující: jakým způsobem Burley pohlíží na propozice a co je podle něho konečným signifikátem propozic, tedy tím, co je ostatními druhy propozic signifikováno, ale co již samo není znakem? Vzhledem k množství textů, které Burley během své kariéry sepsal, je s tím spojena ještě další otázka: změnila se v průběhu jeho kariéry nějakým způsobem jeho teorie?

¹ K tomu viz např. dvě rozsáhlé monografie G. Nuchelmannse (1973 a 1980), mapující vývoj týkající se teorií propozic od antiky až po konec humanismu.

² Problémy týkající se propozic byly řešeny i ve třináctém století, převážně však v kontextu teologických otázek, jako např. identifikace předmětu víry atp. (Nuchelmanns 1973, 177-194).

I. Pokud jde o propoziční sémantiku Waltera Burleyho, lze čerpat především z jeho komentářů ke třem textům Aristotelova *Organonu* – *Kategoriím*, *O vyjadřování* a *Druhým analytikám*. Během své dlouhé autorské kariéry jich *Doctor planus et perspicuus* sepsal hned několik. Z těch, které jsou pro dané téma relevantní, je možné zmínit následující:

- *Tractatus super librum Praedicamentorum* (Burley 2009), sepsáno cca 1300 – 1307,³ dále v textu *Tract. Praed.*
- *Quaestiones in librum Perihermeneias* (Burley 1974), 1301, *Quaest. PH.*
- *Quaestiones super librum Posteriorum* (Burley 2000), cca 1297 – 1307,⁴ *Quaest. APost.*
- *Commentarius in librum Perihermeneias* (Burley 1972), cca 1302 – 1310,⁵ *Com. PH.*
- *Expositio super Artem Veterem Porphyrii et Aristotelis* (Burley 1967), 1337, konkrétně zde obsažené komentáře ke *Kategoriím* a k *O vyjadřování* (*Exp. Praed a Exp. PH.*).

První z těchto textů, *Tract. Praed*, není pro danou problematiku důležitý z toho důvodu, že by zde Burley přímo rozvíjel svou propoziční sémantiku, ale spíše proto, že v jeho *Prologu* hovoří o svém pojetí logiky jako vědy, čímž jasně poukazuje na to, jakým směrem se jeho myšlení v dalších textech vydá.

Burley začíná vytyčením cíle logického zkoumání. Tím je prozkoumání toho, co je to důkaz (*demonstratio*). Jak si ovšem záhy všímá, důkaz (v podobě sylogismu) se skládá vždy z propozic (*ex propositionibus*), a proto by poznání toho, co to je propozice, mělo předcházet poznání samotného důkazu. Nicméně ani propozice nejsou věcmi jednoduchými (*simplicia*), ale naopak složenými (*complexa*). A tak před tím, než budeme moci poznat, co jsou to propozice, bude nutné prozkoumat ony jednoduché části, z nichž jsou propozice složeny. Právě o tom dle něho pojednávají Aristotelovy *Kategorie* (Burley 2009, 2).

Burley si ovšem všímá, že je zde jistá nejasnost týkající se těchto jednoduchých částí propozic. Je sice jasné, že jsou to termíny (Burley 2009, 2) přesto nelze nechat stranou starý spor týkající se toho, o čem přesně tato kniha pojednává. Burley cituje dvě strany – na jedné stojí Simplicius a Boethius, dle nichž *Kategorie* pojednávají o jednoduchých jazykových výrazech (*de vocibus*), stejně jako kniha o propozicích (*liber de propositionibus*) pojednává o složených jazykových výrazech. *Kategorie* pak pojednávají konkrétně o těch jednoduchých výrazech, které signifikují nejvyšší rody věcí, a které tak slouží jako jejich znaky.⁶

³ Nebude-li uvedeno jinak, všechny datace pocházejí z textu M. Vittorini (2013, 46-47).

⁴ M. Vittorini v tomto případě uvádí kratší časové rozmezí, konkrétně 1297–1301. Editorka textu M. C. Sommers (2000, 6-9), však uvádí velmi dobré důvody, proč předpokládané rozmezí doby vzniku rozšířit.

⁵ Editor textu, S. F. Brown, přesnou dataci neuvádí (Burley 1972, 42-44). M. Vittorini (2013, 46-47) uvádí rok 1302. V tomtéž sborníku věnovaném Burleymu uvádí L. Cesalli (2013, 122) dobu vzniku „kolem roku 1310“.

⁶ To je doloženo latinským překladem první části čtvrté kapitoly *Kategorií* (Burley 2009, 2).

Na druhé straně ovšem Burley zmiňuje dva filosofy, Averroa a Avicennu, kteří považují za absurdní tvrzení, že by *Kategorie* pojednávaly o jazykových výrazech. I zde je možné odkázat na samotný Aristotelův text, což Burley také činí (Burley 2009, 3). Navíc, pokud by bylo pravdou, že předmětem dané vědy jsou skutečně jazykové výrazy, jaký smysl by měly definice, jako např. „*qualitas est secundum quales dicimur*“? Takováto definice nemůže být popisem výrazu *kvalita*, ale pouze popisem věci, která je signifikována slovem *kvalita* (Burley 2009, 3).

Podle Burleyho tedy musíme dát za pravdu Averroovi a Avicennovi, jelikož daná věda není primárně o jazykových výrazech, ale „o věcech, konkrétně o deseti prvních věcech“ (Burley 2009, 3). Totéž pak platí o logice jako celku, jejímž předmětem jsou primárně věci, nikoliv slova. Burley ovšem zaujímá spíše jistou střední pozici mezi těmito dvěma krajními názory, neboť připouští, že i slova lze v jistém smyslu považovat za předmět logického bádání. To je ale možné pouze v odvozeném a sekundárním smyslu, který je pro nás nutný pouze proto, že se bez jazyka neobejdeme.⁷

Burley si ovšem uvědomuje problematičnost tvrzení, že předmětem logiky jsou věci. Ty jsou totiž také předmětem přírodních věd a metafyziky. Proto je nutné právě od nich nějakým způsobem předmět logiky vymezit. Na druhou stranu, jelikož logika odvozeně pojednává také o jazykových výrazech, je nutné vymezit ji nějakým způsobem také od gramatiky, která pojednává o tomtéž. V obou případech se logika od ostatních věd neliší tím, o jakých věcech pojednává, ale tím, jakým způsobem o nich pojednává. Od gramatiky se logika odlišuje tím, že pojednává o výrocích v tom smyslu, že jsou signifikativní, tj. že jsou užity jako znaky. Od přírodních věd a metafyziky se odlišuje tím, že pojednává o věcech v tom smyslu, že v propozici mohou stát na místě subjektu či predikátu (Burley 2009, 4).

Jak je ale něco takového možné? Podíváme-li se na klasickou doktrínu *triplex oratio*, kterou ve svém komentáři k spisu *O vyjadřování* zmiňuje Boethius, a kterou přisuzuje peripatetikům a Porfýriovi (Boethius 1880, 29a 36),⁸ nenalezneme žádný typ propozice, ve které by na místě subjektu a predikátu stály věci. Dle tohoto učení existují tři druhy propozic: psaná, mluvená a mentální. První z nich je pak složená z psaných terminů, druhá z mluvených, poslední z mentálních, tj. z pojmů. Pro Burleyho propozici složenou z věcí zde zřejmě není místo.

Vysvětlení můžeme nalézt v první kapitole Aristotelova textu *O vyjadřování*, v Boethiově překladu tohoto díla a následně v Burleyho interpretaci. Aristotelés píše:

„*Nejprve je třeba stanovit, co je jméno a co sloveso, potom, co je zápor a klad a co soud a řeč.*

Mluvená slova jsou jistě znakovými duševních prožitků a napsaná slova jsou znakovými

⁷ Jako důvod uvádí, že bez jazyka by nebylo realizovatelné vyučování ani učení se. Pokud bychom tyto dvě činnosti mohli vykonávat jiným způsobem, nebylo by nutné, aby logika jazykové výrazy řešila (Burley 2009, 3).

⁸ K významu termínu *oratio* u Boethia viz např. Nuchelmans (1973 123-135). Na dané Boethiovo tvrzení odkazuje i Burley (1974, 248).

slov mluvených. A jako všichni nemají totéž písmo, tak ani jejich mluva není táž; avšak to, co slova a písmo v první řadě označují, je již všem společné, totiž duševní prožitky a to, co prožitky zpodobují, totiž věc“ (Aristotelés 1969, 25, 16a 1-8).

V této pasáži Aristotelés zmiňuje čtyři základní sémantické prvky – napsaná slova, mluvená slova, duševní prožitky a reálně existující věci. Mezi těmito prvky existuje určitý řád, který je vyjádřen pomocí rozličných označení jednotlivých relací. Užívá zde konkrétně tři slova – *symbola* (mezi psanými a mluvenými slovy), *semeia* (mezi mluvenými slovy a duševními prožitky) a *homoiomata* (mezi duševními prožitky a věcmi). Boethius pak tento text přeložil takto:

„*Primum oportet constituere quid sit nomen et quid verbum, postea quid est negatio et affirmatio et enuntiatio et oratio.*

Sunt ergo ea quae sunt in voce earum quae sunt in anima passionum notae, et ea quae scribuntur eorum quae sunt in voce. Et quemadmodum nec litterae omnibus eadem, sic nec eadem voces; quorum autem hae primorum notae, eadem omnibus passionibus animae sunt, et quorum hae similitudines, res etiam eadem“ (Aristotelés/Boethius 1965, 16a 1-8).

Pro dvě různá označení relací z Aristotelova textu – *symbola* a *semeia* – užil Boethius jediného výrazu *notae*, zatímco *homoiomata* přeložil jako *similitudines*, čímž dle Stepheny Meier-Oesera (2009, 488) započal práci na „*systematizaci Ordo Significationis*“.⁹ Druhým krokem pak byla proměna, ke které došlo zhruba v polovině třináctého století. Termíny *notae* a *similitudines*, které Boethius užil pro dané relace, začaly být uniformně popisovány jako *signa*, tedy jako znaky, čímž se stalo sémantické uspořádání čtyř základních prvků homogenním řetězcem signifikace. Psané slovo se tak stalo znakem mluveného, mluvené znakem duševního prožitku, přičemž ten již nebyl popisován pouze jako podobnost věci, ale také jako znak věci (Meier-Oeser 2009, 488).

Jak je to však v případě propozic? Je možné dané pořadí signifikace nekomplexních lingvistických výrazů uplatnit i v případě výrazů komplexních? Z českého překladu výše citované části textu *O vyjadřování* se zdá, že sám Aristotelés hovoří pouze o nekomplexních prvcích. Boethiův překlad však nabádá k zcela odlišné interpretaci, čehož si všiml i Burley. Ve svém posledním komentáři k *O vyjadřování* z roku 1337, v části komentující úvodní věty (konkrétně část začínající „*Sunt ergo ea quae sunt in voce...*“), Burley píše následující: „*Proto Filosof tvrdí, že jména a slovesa, která jsou v mluvě, tedy která jsou vyřčena, jsou znaky duševních prožitků, tedy pojmů duše, které jsou podobnostmi věcí. A ta, která jsou napsaná, jsou zase znakem toho, co je v mluvě, tedy jména a slovesa napsaná signifikují jména a slovesa vyřčena. Takový je tedy řád znaků, který jim připsal*

⁹ *Ordo Significationis* (u Boethia „*ordo orandi*“), tj. řád či pořadí signifikace, je označením pro „*koordinaci čtyř prvků zmíněných v úvodních poznámkách Aristotelova Peri hermeneias*“, tedy psaných slov, mluvených slov, duševních prožitků a věcí. Jako systematizaci tohoto řádu signifikace označuje proces konceptuální práce na těchto Aristotelových úvodních slovech, jejímž výsledkem byla zvyšující se uniformita systému čtyř prvků jazykové signifikace (Meier-Oeser 2009, 487-488).

Aristotelés, konkrétně že duševní prožitky, tedy podobnosti věcí existující v duši signifikují vnější věc, a jména a slovesa vyslovená signifikují duševní prožitky. A to neplatí pouze o jménech a slovesech, které jsou částmi propozice, ale také o samotné propozici. Neboť vyslovená propozice signifikuje propozici mentální, která je mentálním prožitkem, a propozice napsaná signifikuje propozici vyslovenou“ (Burley 1967, fol. k3 rb).

Burley tedy zřejmě dané pořadí signifikace, tak jak se dle mnohých středověkých textů nachází v Aristotelově textu, interpretuje nejen tak, že platí pro nekomplexní části propozice, ale také jako aplikovatelné na propozice samotné. Kromě toho se zdá, že toto učení přisuzuje přímo Aristotelovi, čemuž nepochybně napomáhá Boethiův překlad. Aristotelés hned v první větě svého textu píše, co je třeba na prvním místě definovat, což zachycuje v tomto výčtu: jméno (nomen), sloveso (verbum), zápor (negatio), klad (affirmatio), soud (enuntiatio) a řeč (oratio). S tímto definováním však začíná až od druhé kapitoly, která pojednává o tom, co je to jméno. První kapitola pak pokračuje již známými slovy „*Sunt ergo ea quae sunt in voce...*“. Dvě naposledy zmíněné skutečnosti pak jasně napovídají, že Aristotelés (alespoň v latinském překladu)¹⁰ skutečně v daných větách hovoří o všem, co zmínil v onom výčtu. Burleyho propoziční reinterpretace pořadí signifikace tak zjevně není problematická.¹¹

Vrátíme-li se opět k výše citovanému úseku Burleyho textu, zdá se, že je přesto propoziční pořadí signifikace minimálně v jednom ohledu odlišné od pořadí signifikace nekomplexních jazykových prvků. Zatímco toto druhé pořadí postupuje od mluvených slov, přes psaná slova a pojmy až k věcem, které jsou pojmy signifikovány, pořadí signifikace propozic zřejmě nějakým způsobem končí u propozic mentálních, takže se zdá, že právě ty jsou konečným signifikátem řetězce signifikace, tj. tím, co je signifikováno, ale co již dále nic nesignifikuje. Z čeho jsou však tyto mentální propozice utvořeny?

II. Na tuto otázku Burley poskytuje v různých textech odlišné odpovědi. V některých případech navíc dává jednotlivým typům propozice odlišné názvy, což nejenže interpretaci jeho propoziční sémantiky komplikuje, ale může to vést i k závěru, že vlastně obhazuje v různých obdobích svého života různé teorie propozice.¹²

První text, v němž se pokouší vyložit svou propoziční teorii, je *Quaest. PH* z roku 1301. Tento pokus lze nalézt v rámci třetí kvestie, která se táže, zda je propozice (enunciatio) složena z mluvených výroků, z věcí nebo z pojmů (Burley 1974, 238). Poté, co projde různé možné odpovědi a námitky, dostává se k odpovědi vlastní. Ta spočívá v tom, že je nutné rozlišovat tři typy propozice: 1) propozici psanou (enunciatio/propositio in scripto), 2) propozici mluvenou (in voce), 3) propozici mentální (in mente) (Burley 1974,

¹⁰ Meier-Oeser (2009, 493) ukazuje, že k tomu nabádá dokonce i originální Aristotelův text. Prostřednictvím argumentace dokazuje, že známý anglický Ackrillův překlad není správný. Jeho argumentaci lze aplikovat i na český překlad.

¹¹ A nepochybně ani ojedinělá. Podobně danou pasáž vykládal ve svém komentáři již Akvinský (1955, L 1, II).

¹² Viz např. (Rode 2005, 67-90; Conti 2000, 317-350).

248). Hned poté přechází k popisu jednotlivých typů propozic a určení toho, z čeho se skládají. Překvapivě působí především popis propozic mentálních. Zatímco psané se skládají z psaných slov a mluvené ze slov mluvených, propozice mentální nejsou tvořeny z pojmů, jak by se dalo očekávat, nýbrž z věcí:

„Pokud jde o mentální propozice, je třeba vědět, že se skládají z věcí, o nichž intelekt tvrdí, že jsou stejné či různé“ (Burley 1974, 249).

Burley tedy zřejmě vůbec nepočítá s mentální propozicí složenou z pojmů. Místo ní existuje mentální propozice složená z věcí, která je konečným signifikátem všech propozic, tedy tím, co je signifikováno, ale co již nic nesignifikuje (*significatum quod non significans*). O té sice tvrdí, že je složená z věcí, nikoliv však v tom smyslu, že by existovala v realitě (*in re*) mimo mysl. Jde stále o mentální propozici, v tomto případě o mentální akt tvrzení, že věc-subjekt je tatáž jako věc-predikát, nebo že se tyto dvě věci od sebe liší. Formální složku propozice, která se stará o spojení subjektu a predikátu, tedy kopulu, poskytuje mysl. Nejde tedy o reálnou složeninu (*compositio realis*), ale pouze o intelektuální (*compositio intellectualis*) (Burley 1974, 250). Dojít teoreticky v řetězci signifikace k takovéto mentální propozici je dle něho nutné, neboť v opačném případě by tento řetězec byl nekonečným procesem (Burley 1974, 249-250). Vysvětlení toho, jak je možná existence takového hybridní entity složené na jedné straně z věcí existujících mimo mysl a na straně druhé z mentální kopuly, Burley v tomto textu neposkytuje.

Mírně odlišné vysvětlení své teorie Burley přináší v *Quaest. APost*, v kontextu, který je odlišný od předchozího, neboť to hlavní, co je na daném místě řešeno, se týká sylogismu. Otázka, na kterou hledá odpověď, se však podobá té z *Quaest. PH*, neboť se táže, z čeho jsou sylogismy tvořeny: zda z mluvených slov (*ex vocibus*), pojmů (*ex conceptibus*) či z věcí (*ex rebus*). Burleyho odpovědí je, že to závisí na tom, z čeho jsou utvořeny jednotlivé složky sylogismu, tedy propozice. O těch se toho sice příliš nedozvíme, velmi zajímavá jsou ovšem označení, která jsou zde použita pro jednotlivé typy propozic. Jedná se o dvě participia slovesa *proponere*, tedy slovesa, z něhož je odvozeno podstatné jméno *propositio* – konkrétně *participium præsenti activa* (*proponens*) a *participium perfecti passiva* (*proposita*). Existují pak tři typy propozic: 1) *Propositio proponens tantum* (propozice pouze vyjadřující); 2) *propositio proponens et proposita* (vyjadřující a vyjádřena); 3) *propositio proposita tantum* (pouze vyjádřena). První z nich je propozice mluvená, která sestává z mluvených slov. Ta je *pouze vyjadřující*, neboť slouží jako znak (tj. jako to, co signifikuje), avšak není signifikována ničím jiným. V pořadí signifikace tak stojí na prvním místě. Druhá je mentální propozice sestávající z pojmů, která zaujímá střední místo a plní dvojí funkci – za prvé je tím, co je signifikováno (mluvenou propozicí), za druhé tím, co samo signifikuje něco jiného. Třetí typ je pak onou z předchozího textu již známou mentální propozicí, která je intelektuální (nikoli reálnou) složeninou věcí. Ta je pak konečným signifikátem, tedy tím, co je signifikováno (pojmovou mentální propozicí), ale dále již nic nesignifikuje (Burley 2000, 62).

Propoziční teorie prezentovaná v *Quaest. APost* se zřejmě neliší od té z *Quaest. PH* pouze terminologicky. Počet typů propozic, které Burley uznává, je totožný, na rozdíl od

Quaest. PH zde však zřejmě chybí propozice složená z psaných slov.¹³ Naopak propozice složená z pojmů, kterou v *Quaest. PH* odmítl, je zde přijímána. Zajímavé je, že teorii v takřka totožném znění zmínil již v *Quaest. PH*, avšak uvedl ji mezi odpověďmi na zmíněnou otázku, které nepřijal za své (Burley 1974, 247-248).

V tomto textu se také poprvé dočkáme krátkého vysvětlení toho, jak je vůbec možné, aby byla propozice utvořená z věcí a přesto byla přítomna v myslí. Když se Burley snaží odstranit nepřijemnou konsekvenci, totiž že z toho, že je propozice tvořena z věcí, plyne, že jde o věc jsoucí mimo duši, opakuje již v *Quaest. PH* přítomné tvrzení, že se nejedná o reálnou složeninu, nýbrž složeninu intelektuální či inteligibilní (*compositio intellectua- lis sive intelligibilis*). Brzy na to zavádí poprvé distinkci, se kterou se můžeme setkat v dané souvislosti i v jeho pozdějších textech a kterou si propůjčuje pravděpodobně od Jana Dunse Scota¹⁴ – mezi *subjektivním* bytím (*esse subiectivum*) a *objektivním* bytím (*esse obiectivum*).¹⁵ Na základě této distinkce pak tvrdí, že propozice složená z pojmů existuje v myslí subjektivně, stejně jako věc existující mimo mysl existuje subjektivně. Propozice složená z věcí však má pouze objektivní bytí v intelektu, a nikoliv tedy bytí subjektivní. Věci, z nichž jsou složeny propozice, tak nejsou věcmi existujícími mimo mysl, ale jsou pouze obsahem kognitivního aktu, tj. jde o věci, které jsou myslí uchopeny. Tím se liší od pojmu, který má jakožto mentální akt subjektivní bytí v myslí, tj. je v myslí přítomen jakožto akcident v substanci, a jehož vztah k věci (objektivně jsoucí v myslí) je ten, že je jejím znakem (Burley 2000, 63).¹⁶

V *Com. PH*, sepsaného někdy v letech mezi 1302-1310, u Burleyho k žádnému většimu teoretickému posunu týkajícího se propozic nedochází. V úvodu svého komentáře zmiňuje dělení propozic totožné s tím z raných *Quaest. PH*. Existují tři druhy propozic: psané, složené z psaných slov, mluvené, které se skládají z mluvených slov, a nakonec mentální, které jsou tvořeny z věcí, „*keré intelekt navzájem spojuje, nebo je od sebe od- lučuje...*“ (Burley 1972, 45).¹⁷ O několik stran dále se však Burley vrací k distinkci, kterou zmínil v *Quaest. APost*, přičemž propozici složené z věcí dává zcela nové pojmenování:

¹³ Proč se zde tato propozice nenachází, není vysvětleno. Lze se ale domnívat, že ji Burley vynechal z terminologických důvodů. Srov. také (Burley 1974, 247-248).

¹⁴ O tom, že byl Burley pravděpodobně posluchačem Dunse Scota, pojednává článek M. C. Sommers (Sommers 2000, 249-276). Její argumentace je postavena primárně právě na Burleyho *Kvestích k Druhým analytikám*.

¹⁵ O termínech *obiective* a *subiective* lze říci, že v daném kontextu značí zhruba opak toho, co znamenají v současné filosofii. *Obiective* označuje to, co je poznáno mentálně jakožto předmět existující v myslí. Naopak *subiective* označuje reálnou existenci, ať už existenci něčeho v myslí nebo mimo ní. Pojem má tedy subjektivní bytí v duši, protože je v duši přítomen jakožto akcident v substanci. Stejně tak můžeme říci, že věc existující mimo mysl má subjektivní bytí. Naopak věc může mít objektivní bytí v duši, pokud je tato věc předmětem (objektem) kognitivního aktu. K této distinkci obecně viz (Spruit 1994, 277-281).

¹⁶ Burley zde hovoří *primárně o sylogismu jako celku*. Totéž však platí také o částech sylogismů, tedy propozicích.

¹⁷ Srov. Aristotelés (1959, 25, 16a 11-12): „...*neboť nepravda a pravda se týká spojení a rozloučení.*“

„... je třeba říci, že v intelektu existují dvojí propozice: jedna, která je vytvořena intelektem a má subjektivní bytí v intelektu, a takovou propozici nazval Filozof pravdivým jsoucnem. Jiná je propozice, která má pouze objektivní bytí v intelektu. ... Jinými slovy: můžeme říci, že jedna je propozicí *in re* a druhá je propozicí v intelektu...“ (Burley 1972, 61).

Propozice, která byla v *Quaest. PH* označena jednoduše jako *mentální propozice* a v *Quaest. AP* jako *propositio proposita tantum*, tak dostává nové pojmenování – *propositio in re*. Z teoretického hlediska se však nijak nemění – stále jde o entitu mající objektivní bytí v intelektu, která je složená z věcí (jsoucích v intelektu jakožto obsah kognitivního aktu) ve smyslu intelektuálním, nikoliv reálném, a která v řetězci signifikace zaujímá místo konečného signifikátu.

Na rozdíl od dvou předchozích textů již propoziční pořadí signifikace obsahuje všechny čtyři výše zmíněné sémantické prvky. Z psaných slov je složena psaná propozice, která signifikuje mluvenou propozici složenou z mluvených slov, jejímž signifikátem je propozice složená z pojmů mající subjektivní bytí v intelektu. Tato mentální propozice nakonec signifikuje mentální propozici složenou z věcí, která má objektivní bytí v intelektu.

III. Nejrozsáhlejšího zpracování se Burleyho propoziční teorie dočkala ve dvou posledních komentářích ke *Kategoriím* a částečně i k *O vyjadřování* z roku 1337, *Exp. Praed* a *Exp. PH*. Svě pojednání o Aristotelově nauce z *Kategorií* začíná stejně jako v *Tract. Praed* otázkou, co je vlastně předmětem dané vědy. Odpověď je stejná, tedy že *Kategorie* pojednávají primárně o věcech (Burley 1967, fol. c3 vb). Brzy na to ale naráží na problém. Jelikož kategorie mohou být částmi propozice, jak lze vysvětlit, že se propozice skládá z věcí? Na to Burley odpovídá následujícím způsobem:

„Vzpomínám si, že na daný problém jsem řekl a v textu uvedl, že intelekt může vytvořit propozici z čehokoliv, o čem intelekt může tvrdit, že je to totožné či odlišné, protože propozice není ničím jiným než vzájemným spojením nějakých věcí prostřednictvím intelektu, jako je tomu v případě kladné propozice, nebo oddělením nějakých věcí, jako v případě záporné propozice. Cokoliv tedy může intelekt navzájem spojit nebo oddělit, může být součástí propozice... Intelekt ovšem může vzájemně spojit věci tvrzením, že jsou tyto věci totožné, nebo věci oddělit tvrzením, že nejsou totožné. Intelekt také může vzájemně spojovat výroky a pojmy. Proto se nějaká propozice skládá z věcí mimo duši, jiná ze zvuků, jiná z pojmů“ (Burley 1967, fol. c3 vb).

Každá propozice je tedy složením (v případě kladné propozice), či rozdělením (v případě záporné) jistých entit. Těmi mohou být čtyři typy věcí: 1) psaná slova;¹⁸ 2) mluvená slova; 3) pojmy; 4) věci jsoucí mimo mysl. Kromě těchto čtyř prvků propozic, které mohou stát na místě subjektu a predikátu, je ovšem k vzniku propozice nutný ještě prvek další, konkrétně intelekt a jeho činnost. Pouze intelekt totiž může vzít dvě entity

¹⁸ V citované pasáži Burley psané propozice opomíjí, o něco dále (Burley, 1967, fol. c3 vb) už s nimi ale počítá.

a spojit je prostřednictvím své činnosti tak, aby vznikla propozice. Tímto aktem intelektu je ve všech případech tvrzení, že jsou tyto entity buď tytéž, nebo že se liší.

Po tomto obecném úvodu do své nauky Burley přináší čtyři argumenty¹⁹ pro nutnost existence propozic složených z věcí. V rámci své argumentace odkazuje na počáteční slova z Aristotelova *O vyjadřování* a obhájí propoziční interpretaci toho, co označuje jako *ordo in significando*. Na základě toho vyvozuje následující překvapivé teze:

„Proto ve věcech existuje něco složeného, jehož subjektem je věc a predikátem také, a co se nazývá *propositio in re*. ... Proto existuje věc mimo duši, a v důsledku toho něco složeného či nějaká propozice mimo duši skládající se z věcí jakožto subjektu a predikátu“ (Burley 1967, fol. c4 ra).

Tento důsledek, který Burley odvozuje, zřejmě odporuje nejen tomu, co bylo řečeno v předchozích textech, tedy že *propositio in re* má pouze objektivní bytí v mysli a nejde tedy o reálnou složeninu, ale složeninu intelektuální, nýbrž také tomu, co uvedl v témže textu dříve. Zatímco ve všech předchozích textech byla konečným signifikátem věta složená z reálně existujících věcí jsoucích v mysli jakožto předmět kognitivního aktu, a která se tak nacházela zcela na straně mysli, v *Exp. Praed* se zdá, že Burley prosazuje jinou teorii, totiž že v realitě mimo mysl existuje něco složeného z věcí, co bychom mohli označit jako *stav věci* či *fakt*, a co má zřejmě navíc propoziční charakter. Takto pojatá *propositio in re* by pak byla oním hledaným konečným signifikátem.

Je tomu ale podle Burleyho skutečně tak? Z dalšího vysvětlení této teorie, které v textu následuje, se zdá, že nikoli:

„... v každé propozici je něco materiálního a něco formálního. Formální v propozici je kopula propojující predikát se subjektem, a tato kopula je v intelektu, protože jde o spojení a rozdělení intelektu. Ovšem to, co je v propozici materiální, je subjekt a predikát. Proto říkám, že žádná propozice není složena z věcí zcela mimo duši, protože formálně je tato propozice v mysli či v intelektu; materiálně je ovšem mimo duši. Proto jelikož je propozice trojí: jedna v promluvě, jedna v pojmu a jedna, která je signifikována skrze propozici v pojmu, jež můžeme označit jako *propositio in re*, propozice prvního typu je zcela mimo duši, a taková propozice je zcela složena z výroků, které mají bytí mimo duši. Avšak propozice složená z pojmů je zcela v intelektu, a propozice složená z věcí je částečně v intelektu a částečně mimo intelekt...“ (Burley 1967, fol. c4 rb).

K tomu tamtéž dodává již známé tvrzení, že *propositio in re* není reálnou, ale pouze

¹⁹ Burley (1967, fol. c3 vb-c4 rb) argumentuje 1) Pro nutnost existence konečného signifikátu, jimž nemůže být propozice složená z pojmů, neboť všechny pojmy jsou znaky; 2) Klademe-li otázku, tážeme se na věci, proto je nutné, aby existovala propozice složená z věcí; 3) Činností vědců je dokazování. Každý důkaz je složen z propozic, z premis a závěru. Vědci se ovšem nevyjadřují o pojmech, ale o věcech, což je dle Burleyho ekvivalentem tvrzení, že vědci nepoznávají slova a pojmy, ale věci; 4) Burley odkazuje na autority – Aristotela a Boethia a jejich tvrzení, že slova a pojmy užíváme proto, aby signifikovaly věci. Tyto argumenty zřejmě prozrazují mnohé i o Burleyho motivacích pro zastávání dané teorie.

intelektuální složeninou. Zdá se tedy, že výše zmíněná teze, že se *propositio in re* nachází zcela mimo intelekt, byla pouze tvrzením předběžným, které Burley dále modifikuje a upřesňuje. I zde ovšem vzniká otázka, jak může takováto propozice jsoucí částečně v mysli a částečně mimo ní vzniknout. Burley na to odpovídá prostřednictvím slova *intentio* a odvoláním se na Augustinovu teorii smyslového vnímání (konkrétně zraku).²⁰ Tak jako může *intentio* spojit (copulat) smysl či operaci smyslu s předmětem smyslového vnímání, čímž vzniká *ens copulatum*, v případě zrakového vidění např. „viděný předmět“, tak existuje *intentio* na straně intelektu, které může spojit (copulat) intelekt či jeho činnost s předmětem této činnosti, čímž vzniká také *ens copulatum*, konkrétně *propositio in re* (Burley 1967, fol. c4 va).

Burley se tedy zřejmě neodvrací od svého původního učení, o čemž může svědčit nejen výše zmíněné autorovo odvolání se na původní texty,²¹ ale také jeho připomínka dělení mentálních propozic do dvou druhů, na propozici jsoucí v intelektu subjektivně, která je složená z pojmů, a propozici mající pouze objektivní bytí v mysli, která je složená z věcí (Burley 1967, fol. h1 rb).

Ačkoliv je z Burleyho textu zřejmé, že podle něho nemůže existovat propozice jsoucí zcela mimo mysl, tedy *propositio in re* v doslovném slova smyslu, neboť, jak bylo ukázáno výše, propozici může vytvořit pouze intelekt, přesto se nevzdává myšlenky, že na straně reality mimo mysl existuje něco, co s touto propozicí koresponduje, resp. co koresponduje s jejími částmi. Burley totiž netvrdí jen to, že *in re* existují pouze věci, které jsou následně skrze činnost intelektu uchopeny v propozici existující objektivně v mysli, ale že existuje i něco, co koresponduje s mentální kopulou. Tímto něčím je konkrétně vztah identity, nebo vztah ne-identity věcí existujících mimo mysl (Burley 1967 fol. c4 va; Burley 1967, fol. g6 ra-b).²² Zdá se tedy, že v Burleyho posledním rozpracování jeho teorie skutečně existuje v realitě mimo mysl jistě *complexum*, tedy něco jako *stav věcí* či *fakt*. Tento reálných komplex ovšem nemá propoziční charakter, a není tedy posledním článkem řetězce signifikace, nýbrž je spíše entitou, která v Burleyho propoziční sémantice slouží pro založení objektivní *propositio in re*.

Závěr. Ačkoliv se může na první pohled zdát, že se Burleyho teoretické uchopení propozice v jednotlivých textech jeho kariéry do značné míry mění, při bližším pohledu vychází najevo, že jeho základní teze zůstává identická ve všech textech již od sepsání prvního textu.²³ Při zkoumání sémantického řetězce signifikace v propoziční rovině musíme dojít k něčemu, co je signifikováno ostatními propozicemi, co však již samo o sobě není znakem. Na straně základních elementárních částí propozice, které slouží jako její

²⁰ Srov. Augustinus Hipponensis (1968, L. XI, c. ii, 2).

²¹ Srov. text v pozn. 42.

²² Z Burleyho zmínek o supozici v daném kontextu E. Karger (1996, 205) vyvozuje zajímavý názor, že Burley rozšířil funkci vlastností termínů známé jako supozice na termíny mentálních propozic existujících objektivně v mysli, a tedy na samotné věci.

²³ Pro přehlednost viz tabulku č. 1 vloženou na konci textu.

látka, je tímto konečným signifikátem věc, která je signifikována duševními prožitky známými jako pojmy, neboť slova a pojmy jsou určeny k tomu, aby byly znakem věcí. Nejinak je tomu ovšem v případě propozic, neboť je nepřipustné jak to, že by se řetězec signifikace zastavil u propozic složených z pojmů (předmětem důkazů přírodních věd, stejně jako předmětem článků víry rozhodně nejsou pojmy), tak i to, že by tento řetězec byl nekonečný. Proto musí existovat propozice složená z věcí.

Propozici tohoto typu dával Burley v různých textech odlišná označení – V *Quaest. PH* jde o *propositio in mente*, v *Quaest. APost* o *propositio proposita tantum*, v *Com. PH, Exp. Praed* a *Exp. PH* pak *propositio in re*. Zatímco v prvním z těchto textů neposkytuje takřka žádnou odpověď na otázku, jak je existence takové entity možná, v dalších textech představuje vysvětlení, která se sice v některých ohledech vzájemně liší, v základu jsou však stejná. Existenci takovýchto *reálných propozic* umožňuje intelekt, neboť ten má ve své moci spojovat jakékoli entity, o nichž může tvrdit, že jsou buď stejné, nebo že se liší. Tato nepostradatelná formální složka vzniku propozice, kterou lze chápat jako (mentální) kopulu, pak spolu s látkou, tedy extramentálními věcmi, kterou jsou myslí uchopeny, vede k vzniku jistého komplexu (*ens copulatum*), který, ačkoli je označován jako *propositio in re*, je komplexem intelektuálním, a nikoliv reálným.

S největší změnou se můžeme setkat v *Exp. Praed* a *Exp. PH*. Nikoliv však na straně intelektuálního komplexu *propositio in re*, ale spíše na straně reality mimo mysl. Z některých tezí se totiž zdá, že Burley v těchto textech počítá s existencí jistých komplexů, které existují zcela mimo mysl. Tyto komplexy ovšem nemají propoziční charakter a neslouží jako signifikát žádné propozice, ale spíše jako ontologický a epistemologický základ těchto reálných propozic, jehož funkcí je zajištění jejich objektivit.²⁴

²⁴ Studie vznikla v rámci projektu SGS02/FF/2015 – Středověké prameny – úskalí jejich interpretace a zpřístupnění III.

	Oblast sekundárního logického zkoumání - nositelé pravdivostní hodnoty						Oblast primárního logického zkoumání - konečný signifikát propozice		Oblast extramentální reality	
incomplexa	litterae	Signifikace	voces	Signifikace	passiones animae (habet esse subiectivum in intellectu)	Signifikace	res (habet esse obiectivum in intellectu)	Relace ontologického založení a poznání	res (habet esse subiectivum extra intellectum)	Text
complexa	propositio in scripto	→	propositio in voce	→	-	→	propositio in mente	-	-	Quaest. PH
	(propositio proponens)	→	propositio proponens	→	propositio proponens et proposita	→	propositio proposita	-	-	Quaest. Apost
	propositio in scripto	→	propositio in prolatione	→	propositio in intellectu	→	propositio in re	-	-	Com. PH
	propositio in scripto	→	propositio in prolatione	→	propositio in mente	→	propositio in re	↔	complexum extra animam	Exp. Praed & Exp. PH

Tabulka č. 1: Burleyho propoziční sémantika v jednotlivých textech

Literatura

- AKVINSKÝ, T. (1955): *Expositio libri Peryermeneias*. [online], dostupné z: <http://www.corpusthomicum.org>.
- AUGUSTINUS HIPONENSIS (1968): De Trinitate. Mountain, W. J. (ed.). *Library of Latin Texts – Series A*.
- AMERINI, F. (2013): 14th-Century Reactions to Burley. In: *A Companion to Walter Burley*. Boston; Leiden: Brill, 378-409.
- ARISTOTELÉS (1959): *O vyjadřování*. Přel. A. Kříž. Praha.
- ARISTOTELÉS/BOETHIUS (1965): Liber Periermenias Aristotelis. In: Minio-Paluello, L. – Verbeke, G. (ed.): *Aristoteles Latinus Database II*, 1-2.
- BOETHIUS (1880): In librum Peri Hermeneias. Editio secunda. In: *Anicii Manlii Severini Boetii commentarii in librum Aristotelis „Peri Hermeneias“*, rec. C. Meiser. Leipzig, 1-555.
- BURLEY, W. (1972): Commentarius in librum Perihermeneias Aristotelis. Brown, S. F. (ed.). *Franciscan Studies*, 33, 42-134.
- BURLEY, W. (1967): *Expositio super Artem Veterem Porphyrii et Aristotelis*. Frankfurt.

- BURLEY, W. (1974): *Quaestiones in librum Perihermeneias*. Brown, S. F. (ed.). *Franciscan Studies*, 34, 200-295.
- BURLEY, W. (2000): *Quaestiones super librum Posteriorum*. Sommers, M. C. (ed.). Toronto: Pontifical Institute of Mediaeval Studies.
- BURLEY, W. (2009): *Tractatus super librum Predicamentorum*. Conti, A. D. (ed.): dostupné z: http://www-static.cc.univaq.it/diri/lettere/docenti/conti/Allegati/WB_praedicamenta.pdf.
- CESALLI, L. (2013): Meaning and Truth. In: *A Companion to Walter Burley*. Boston; Leiden: Brill, 87-133.
- CONTI, A. D. (2000): Significato e verità in Walter Burley. *Documenti e studi sulla tradizione filosofica medievale*, 11, 317-350.
- KARGER, E. (1996): Mental Sentences According to Burley and the Early Ockham. *Vivarium*, 34 (2), 193-230.
- NUCHELAMANS, G. (1980): *Late-scholastic and humanist theories of the proposition*. Amsterdam: North-Holland.
- NUCHELAMANS, G. (1973): *Theories of the Proposition: Ancient and Medieval conceptions of the bearers of truth and falsity*. Amsterdam: North-Holland.
- MEIER-OESER, S. (2009): Walter Burley's *Propositio in Re* and the Systematization of the *Ordo Significationis*. In: *Philosophical Debates at Paris in the Early Fourteenth Century*. Boston: Brill, 483-505.
- RODE, C. (2005): Sätze und Dinge: Die *propositio in re* bei Walter Burley und anderen. *Bochumer Philosophisches Jahrbuch für Antike und Mittelalter*, 10, 67-90.
- SOMMERS, M. C. (2000): Walter Burley: A Student of John Duns Scotus? In: *Medieval Masters: Essays in Honor of Msgr. E. A. Synan*. Houston: Center for Thomistic Studies, 249-276.
- SOMMERS, M. C. (2000): Introduction. In: *Quaestiones super librum Posteriorum*. Toronto: Pontifical Institute of Mediaeval Studies, 1-38.
- SPRUIT, L. (1995): *Species Intelligibilis: From Perception to Knowledge vol 1: Classical Roots and Medieval Discussions*. Leiden: Brill.
- VITTORINI, M. (2013): Life and Works. In: *A companion to Walter Burley*. Boston; Leiden: Brill, 46-47.

Jakub Varga
 Katedra filozofie
 Filozofická fakulta
 Ostravská univerzita v Ostravě
 Reální 5
 701 03 Ostrava
 Česká republika
 e-mail: jakub.varga2@gmail.com